

عنوان مقاله: الگوی ایرانی اسلامی مدیریت بحران بانوان ایرانی در جنگ 12 روزه

نرگس پیمانی¹

چکیده

این مقاله با رویکرد توصیفی-تحلیلی و هم چنین چارچوب ایرانی-اسلامی، مدیریت بحران را در چهارچوب ارزش‌های قرآنی و سیره اهل بیت (ع) مورد بررسی قرار داده است. در این مقاله نقش محوری بانوان ایرانی در جنگ ۱۲ روزه (۲۰۲۵) از منظر آیه ۲۰۰ سوره آل عمران خلاف مدیریت بحران سنتی که بر فرآیندهای سازمانی تأکید دارد، این پژوهش نشان می‌دهد که در جوامع اسلامی، بحران‌ها فرصتی برای تجلی ابعاد معنوی، اخلاقی و تمدنی هستند. بانوان ایرانی با الگوی برداری از حضرت زینب (س) در تمام مراحل مدیریت بحران از پیشگیری و آمادگی تا پاسخ و بازیابی ضمن حضور فعال در عرصه‌های فرهنگی، رسانه‌ای و امدادی، نه تنها قربانی، بلکه به عنوان «مهندس نجات معنوی جامعه» شناخته می‌شوند. تحلیل سه نمونه موردی شاخص، تأثیرگذاری این حضور را در تقویت انسجام ملی، مقاومت روانی و حفظ هویت فرهنگی در شرایط تنش‌های چندبعدی نشان می‌دهد.

با استفاده از روش تحلیلی توصیفی، مقاله از منابع مختلف (کتاب معتبر اسلامی/گزارش‌های رسمی، مصاحبه‌های رسانه‌ای، سایت‌های معتبر مانند تسنیم و تابناک، تفسیرهای قرآنی، آثار تاریخی و فقهی) بهره برده است. با وجود تحقیقات پیشین درباره مدیریت بحران امام خمینی (ره) یا نقش زنان در عاشورا، این مطالعه اولین تلاش جامع برای تطبیق مستقیم آیه ۲۰۰ سوره آل عمران با حضور بانوان در یک بحران در عصر حاضر است. از جمله نتایج این پژوهش، جایگزین سازی یک الگو برای مدیریت بحران در جهان اسلام است که در آن، زن نه ملموس ضعیف، بلکه ستون فقرات مقاومت معنوی است.

وزگان کلیدی: مدیریت بحران، الگوی ایرانی اسلامی.

مقدمه

¹ طلبه سطح دو، حوزه علمیه فاطمه الزهرا (س)، اصفهان، خمینی‌شهر.

در عصر حاضر، مدیریت بحران به عنوان یکی از ضروری‌ترین ابعاد حکمرانی و سیاستگذاری در جوامع به‌ویژه در مناطق پرتنش جهان مطرح می‌شود. در جوامع اسلامی، مدیریت بحران تنها به معنای واکنش به بحران‌های نظامی یا امنیتی نبوده، بلکه دربرگیرنده ابعاد معنوی، اخلاقی و تمدنی‌ای است که ریشه در اصول کلامی و سیره اهل بیت(ع) دارد. این رویکرد، مدیریت بحران را فراتر از یک فرآیند سازمانی تعریف می‌کند و آن را به عنوان فضایی برای بروز ایمان، صبر و تسلیم در برابر مشیت الهی می‌نگرد.

پیشینه تحقیق در این حوزه نشان می‌دهد که مطالعاتی مانند حسین‌زاده (2009) در «الگوی مدیریت بحران سیاسی در سیره امام خمینی (ره)» بر اصول ایمان و اعتماد به خدا تأکید دارند. همچنین فلاح (۱۳۹۷) در «انتظار موعود» به جایگاه مفاهیم «مصابره» و «مرباطه» در پیوند با امام عصر(عج) پرداخته و آنها را الگوی اجتماعی- معنوی مقاومت معرفی کرده است. آیتی (۱۳۷۲) در «بررسی تاریخ عاشورا» و جزایری (۱۳۷۹) در «الخصائص الزینبیه» نیز نقش محوری زنان در تاریخ اسلام و به‌ویژه شخصیت حضرت زینب(س) در این میان را برجسته کرده‌اند. با این حال، پژوهش مستقلی که به صورت منسجم نقش بانوان ایرانی در مدیریت بحران سیاسی- نظامی با تکیه بر آیه ۲۰۰ آل عمران را تحلیل کند، محدود است.

در این راستا، جنگ ۱۲ روزه (جنگ اخیر اسرائیل و ایران ۱۴۰۴ شمسی/ ۲۰۲۵ میلادی) به عنوان نمونه‌ای از بحران‌های سیاسی- نظامی در خاورمیانه، زمینه‌ای مناسب برای تحلیل مدیریت بحران در چارچوب ارزش‌های اسلامی فراهم می‌کند. این جنگ که با حملات گسترده به مناطق مختلف ایران آغاز شد، در پی تشدید تنش‌های منطقه‌ای و به‌ویژه در اثر سیاست‌های یکجانبه‌گرایانه در قبال توافق هسته‌ای (برجام) رخ داد. ایران، به عنوان یکی از بازیگران کلیدی منطقه، با توجه به مواضع مکتبی خود نسبت به رژیم صهیونیستی، همواره حامی گروه‌های مقاومت در غزه و لبنان بوده است. از سوی دیگر، پس از خروج آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۸ و بازگشت تحریم‌ها، فضای منطقه به‌طور فزاینده‌ای تحت تأثیر بحران‌های اقتصادی، سیاسی و امنیتی قرار گرفت. این بحران‌ها که نه تنها ابعاد بین‌المللی داشتند، موجب شکل‌گیری چالش‌هایی در زمینه تداوم مقاومت، حفظ وحدت و مدیریت منابع در شرایط فشار درون جوامع اسلامی شد.

هدف تحقیق حاضر، تحلیل نقش بانوان ایرانی در مدیریت بحران جنگ ۱۲ روزه با تمرکز بر مفاهیم صبر، مصابره و مرباطه است. در این تحقیق تلاش شده تا نشان دهد بانوان، با الهام از الگوهای تاریخی، چگونه در چهار مرحله مدیریت بحران (پیشگیری، آمادگی، پاسخ و بازیابی) عمل کرده و انسجام اجتماعی و معنوی جامعه را تقویت کرده‌اند. بانوان ایرانی در جنگ ۱۲ روزه چگونه توانستند با استفاده از الگوی اسلامی - ایرانی به مدیریت بحران شرایط بپردازند؟

روش تحقیق مقاله، توصیفی- تحلیلی با رویکرد کیفی است. تحلیل داده‌ها نیز با روش تفسیری و تطبیقی صورت گرفته است تا الگوی ایرانی-اسلامی مدیریت بحران استخراج شود.

1. مفهوم شناسی

1-1 تعریف مدیریت بحران در الگوی ایرانی- اسلامی:

«مدیریت بحران» در تعریف علمی: «به مجموعه‌ای از فرآیندهای برنامه‌ریزی‌شده، هماهنگ و نظام‌مند اطلاق می‌شود که با هدف پیش‌بینی، پیشگیری، آمادگی، پاسخ‌دهی و بازیابی در قبال حوادث غیرمنتظره و تهدیدآمیز که توانایی تخریب یا اختلال در عملکرد عادی سازمان‌ها، جوامع یا کشورها را دارند، طراحی و اجرا می‌گردد.» (رضایی، ۱۳۹۸، ص ۲۷)

1-2 مراحل مدیریت بحران در الگوی ایرانی- اسلامی:

این فرآیند، چرخه‌ای است که شامل چهار مرحله‌ی اصلی می‌شود:

1-2-1 کاهش مخاطرات و پیشگیری¹: اقداماتی برای کاهش احتمال وقوع یا شدت بحران.

1-2-1-2 آمادگی²: برنامه‌ریزی، آموزش، تمرین و تجهیز منابع برای مقابله با بحران.

1-2-1-3 پاسخ³: واکنش فوری و هماهنگ در زمان وقوع بحران برای کاهش خسارات.

1-2-1-4 بازیابی⁴: بازگرداندن وضعیت به حالت عادی یا بهبود آن پس از بحران (فراوانی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۴). از منظر سازمانی، مدیریت بحران فرآیندی است که با تمرکز بر انعطاف‌پذیری⁵ هماهنگی بین‌سازمانی و تصمیم‌گیری سریع در شرایط ابهام، به حفظ پایداری دستگاه‌های اجتماعی، اقتصادی و محیطی می‌پردازد (مصطفوی، ۱۳۹۶، ص ۴۵).

در الگوی ایرانی- اسلامی، این چهار مرحله با الهام از ظرفیت‌های فرهنگی و معنوی جامعه به‌ویژه نقش زنان غنی‌تر و مؤثرتر می‌شوند. در جنگ ۱۲ روزه ایران و اسرائیل، بانوان ایرانی با الهام از این الگو، در هر چهار مرحله نقشی فعال ایفا کردند. مبنای فرهنگی این الگو مفهوم "صبر و استقامت" (آیه ۲۰۰ آل عمران) و نماد "فداکاری سازمان‌یافته" (روایت حضرت زینب (س)) می‌باشد.

3-1 تحلیل عملکرد بانوان در هر مرحله (با تطبیق بر تعاریف علمی):

1-3-1 مرحله پیشگیری: بانوان با تقویت بنیان‌های ایمانی خانواده و تصفیه کردن محتوای رسانه‌های دشمن، از نفوذ فرهنگی و روانی جلوگیری کردند، اقدامی که در تعریف «کاهش خطر» قرار می‌گیرد (رضایی، ۱۳۹۸، ص ۲۷).

¹ Mitigation & Prevention

² Preparedness

³ Response

⁴ Recovery

⁵ Resilience

1-3-2 **مرحله آمادگی:** با ایجاد شبکه‌های محلی آموزش مقاومت و ذخیره‌سازی منابع معنوی (دعاهای دفاعی، قصه‌های شهدا)، زیرساخت‌های نرم مقاومت را فراهم کردند، هماهنگ با تعریف «آمادگی» شامل برنامه‌ریزی و تجهیز منابع (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۴).

1-3-3 **مرحله پاسخ:** با حفظ ثبات روانی کودکان و جایگزینی درمان‌های غربی با «تغذیه معنوی» (نماز خانوادگی، قرائت قرآن و اجرای توصیه‌های معنوی مقام معظم رهبری) از فروپاشی خانواده‌ها جلوگیری کردند. نوعی واکنشی فوری و هماهنگ در زمان بحران (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۴).

1-3-4 **مرحله بازیابی:** با تربیت نسل جدید بر پایه ایمان و مقاومت، جامعه را به سمت بازسازی هویتی و معنوی سوق دادند. همخوان با تعریف «بازیابی» به معنای بازگرداندن وضعیت به حالت عادی یا بهبود آن (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۴).

این رویکرد نشان می‌دهد که در الگوی ایرانی-اسلامی بانوان نه قربانی، بلکه مهندسان نجات معنوی جامعه هستند. کسانی که با به‌کارگیری ظرفیت‌های نرم فرهنگی و معنوی، جامعه را در قلب طوفان پایدار نگه می‌دارند و این امر، نمونه‌ای عینی از انعطاف‌پذیری سازمانی در برابر بحران است (مصطفوی، ۱۳۹۶، ص ۴۵).

1-4 **مفهوم صبر، مصابره و رابطه در آیه ۲۰۰ سوره آل عمران (تحلیلی در پیوند با نقش بانوان در بحران‌ها):**

آیه ۲۰۰ سوره آل عمران «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» سه مفهوم کلیدی را مطرح می‌کند که در الگوی ایرانی-اسلامی مدیریت بحران به‌ویژه در عملکرد بانوان نقشی محوری دارند.

1. واژه صبر که دو مرتبه در این آیه به کار رفته است به فرموده امام «ره» در تهذیب نفس معنای نگاهداری نفس از بی‌تابی در مقابل امری ناخوشایند است (برگرفته از بیانات استاد زهره بروجردی مورخ 1398/12/24).

2. مفهوم "مصابره" در این آیه، به «صبر جمعی هماهنگ» اشاره دارد. صبری که مؤمنان را در کنار یکدیگر و در مسیری واحد منسجم می‌کند (فلاح، ۱۳۹۷، ص ۸). در جنگ ۱۲ روزه، بانوان ایرانی با ایجاد گروه‌های پشتیبانی روانی در محلات و تقویت روحیه جمعی-خانوادگی، نمونه‌های عینی از این مصابره را به نمایش گذاشتند. این انسجام نه تنها

خانواده‌ها را در برابر ترس پایدار نگه داشت، بلکه جامعه را در برابر جنگ روانی دشمن منسجم کرد.

3. مفهوم "مرباطه" نیز در این آیه به «ارتباط مداوم و آگاهانه با ولایت الهی» تعبیر می‌شود (فلاح، ۱۳۹۷، ص ۸). در جنگ ۱۲ روزه بانوان ایرانی با تأسی از این مفهوم، خود را در وضعیت «آماده‌باش معنوی» قرار دادند. چنان‌که گویی هر لحظه ممکن است فرمانی از جانب حق صادر شود. این حس مرباطه، باعث شد آنان نه تنها در برابر بمب‌های فیزیکی مقاومت کنند، بلکه در برابر بمب‌های فرهنگی نیز پیش‌درآمد عملیاتی داشته باشند. در تفاسیری مانند طبری نیز «مرباطه» به «انتظار و آمادگی مداوم برای اطاعت از دستورات الهی» تعبیر شده است. مفهومی که در عمل بانوان ایرانی در جنگ ۱۲ روزه، به «انتظار فعال در خط مقدم فرهنگی» تبدیل شد (طبری، ۱۳۹۷، ص ۸).

در متون حدیثی، صبر و مصابره، نه به عنوان تحمّل منفعلانه، بلکه به عنوان راهبردی فعال برای مقابله با بحران‌ها معرفی شده‌اند. از جمله، در روایتی از امام علی (ع) آمده است: «وعلیکم بالصبر فإن الصبر من الإیمان کالرأس من الجسد و لا خیر فی جسد لا رأس معه و لا فی إیمان لا صبر معه» (نهج البلاغه، حکمت ۸۲). این روایت نشان می‌دهد که صبر، جزء جداناپذیر ایمان است همان‌گونه که بانوان ایرانی در جنگ ۱۲ روزه، با صبر، ایمان خود و خانواده‌هایشان را از ضعف و سستی نجات دادند.

روایت دیگری از امام علی (ع) می‌فرماید: «ینزل الصبر علی قدر المصیبة و من ضرب یده علی مصیبة حبط عمله» (نهج البلاغه، حکمت ۱۴۴). این روایت، صبر را به عنوان «وظیفه الهی متناسب با شدت بحران» معرفی می‌کند، نه به عنوان فضیلت اختیاری. در جنگ ۱۲ روزه، بانوان ایرانی با الهام از این مفهوم، در شدیدترین لحظات، بی‌تابی نکردند و با حفظ آرامش، ثبات خانواده‌ها را تضمین کردند.

روایتی از امام صادق (ع) در تفسیر عیاشی نیز می‌فرماید: «اصبرُوا علی الفرائض و صابرُوا علی المصائب و رابطُوا علی الأئمة» (تفسیر عیاشی، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۱۳). این روایت، سه دستور آیه ۲۰۰ آل عمران را به صورت عملیاتی تفسیر می‌کند و نشان می‌دهد که «مرباطه» به معنای ارتباط مستمر با امام است. در جنگ ۱۲ روزه، بانوان ایرانی با تأسی از این روایت، خود را در وضعیت «انتظار فعال» قرار دادند و هر تصمیم خود را با معیار ولایت سنجیدند. در نهایت، تلفیق مفاهیم صبر، مصابره و مرباطه در عملکرد بانوان ایرانی در جنگ ۱۲ روزه، الگویی عملیاتی از «اخلاق انتظار» را ارائه داد: انتظاری که نه منفعلانه، بلکه مبارزانه و مدیریت‌شده بود. این الگو، نشان داد که در الگوی ایرانی-اسلامی مدیریت بحران، زن نه قربانی، بلکه «مهندس نجات معنوی جامعه» است. کسی که با صبر جمعی و ارتباط دائمی با ولایت، نه تنها خانواده، بلکه کل جامعه را در قلب طوفان پایدار نگه می‌دارد (فلاح، ۱۳۹۷، ص ۱۸).

2 مرور تاریخی نقش زنان مسلمان در بحران‌ها از منظر قرآن و روایات عاشورا و پیوند آن با امروز

این جنگ، بحرانی جامع‌نگر بود که تمامی ابعاد اجتماعی، فرهنگی و رسانه‌ای جامعه ایران را درگیر کرد. پاسخ جامعه ایران که مبتنی بر انسجام ملی، تاب‌آوری اجتماعی، هویت مقاومتی و راهبرد رسانه‌ای خلاقانه بود، نه تنها اهداف دشمن را خنثی کرد، بلکه جایگاه بین‌المللی ایران را تقویت و مفهوم "بازدارندگی فعال" را در منطقه تثبیت کرد. این تجربه نشان داد که در برابر تهدیدات چندبعدی دشمن تنها راه مقابله، تقویت بنیان‌های داخلی، اتکا به ظرفیت‌های مردمی و همچنین قوای ایمانی و معنوی جامعه است. نتایج این تحقیق به تفصیل در زیر بیان خواهد شد.

- الگوی ایرانی- اسلامی مدیریت بحران با تأکید بر صبر، مصابره، مرابطه و تقوی در مقابله با بحران ۱۲ روزه موفق بود.
- بانوان ایرانی نقش محوری در تمامی مراحل مدیریت بحران (پیشگیری، آمادگی، پاسخ و بازیابی) ایفا کردند.
- نقش فرهنگی و رسانه‌ای بانوان در تقویت هویت ملی و مقاومت روانی، حیاتی بود.
- الگوهای تاریخی مانند حضرت زینب(س) و خانم مرضیه دباغ و ...، همچنان الگوی ایثار و صبر برای بانوان ایرانی هستند.
- چالش‌های مواجهه شده نشان داد که بانوان با استفاده از ظرفیت‌های نرم فرهنگی و معنوی قادر به مقابله با فشارهای چندبعدی دشمن هستند.

پیشنهادهات

- توسعه برنامه‌های آموزشی و تربیتی برای بانوان در زمینه مدیریت بحران و ایثار.
- تقویت شبکه‌های اطلاع‌رسانی محلی با مشارکت زنان برای مقابله با جنگ روانی.
- تأیید نقش بانوان در فضای رسانه‌ای به عنوان یکی از ارکان اصلی مقاومت.
- تشکیل مراکز امدادی خانگی بر اساس الگوی اقتصاد مقاومتی خانگی
- تولید محتوای الهام‌بخش بر اساس الگوهای تاریخی مانند حضرت زینب(س)، خانم مرضیه دباغ و

منابع و مأخذ:

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

- 1- آیتی، مهدی اصغر. (1372)، بررسی تاریخ عاشورا، تهران: انتشارات صدوق.
- 2- جزایری، نعمت الله. (1379)، الخصائص الزینبیه، قم: مسجد مقدس جمکران.
- 3- رضایی، (1398)، مدیریت بحران در سازمان ها، تهران: انتشارات امروز.
- 4- شیخ طوسی، محمد بن حسن. تهذیب الأحکام، (1365). تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- 5- طبرسی، فضل بن حسن. (بی تا)، تفسیر مجمع البیان، تهران، فراهانی.
- 6- طبری، محمد بن جریر. (بی تا)، تاریخ الامم و الملوک ج ۵، بیروت: دارالتراث.
- 7- عیاشی، محمد بن مسعود. (1378)، تفسیر عیاشی، قم، موسسه البعثه.
- 8- فراهانی، م و همکاران. (1397)، مدیریت بحران در سازمان های دولتی، تهران: دانشگاه تهران.
- 9- کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق. الکافی. قم، دارالحديث، (1387).
- 10- مجلسی، محمدباقر. بحار الأنوار، قم، دارالکتب الاسلامیه، (1362).
- 11- محلاتی، ذبیح الله؛ بحرانی، سید عبدالله. ریاحین الشریعه؛ عوالم العلوم. قم، دارالکتب الاسلامیه، (1369).
- 12- مصطفوی، م. (1396)، انعطاف پذیری سازمانی در برابر بحران، قم: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- 13- ناهید، م. (1360)، زنان در تاریخ ایران، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- 14- وکیلی، ح. (1370)، قم: انتشارات دانشگاه علوم قرآنی.
- 15- وکیلی، الهه، نقش زنان در عرصه دفاع، مجموعه مقالات همایش بزرگداشت بانوی انقلاب اسلامی، 1397.

مقالات

- 1- مدیریت بحران در قرآن، پژوهشکده باقرالعلوم، مطالعات درباره نقش زنان در بحران‌ها. 1395.
- 2- آتشین، صدف. (1404)، ابعاد اجتماعی جنگ ۱۲ روزه، سایت روزنامه وطن امروز.
- 3- حسین زاده، امیر. (بی تا)، الگوی مدیریت بحران سیاسی در سیره امام خمینی «ره».
- 4- حسین زاده، ابوالحسن. (1387)، الگوی مدیریت بحران سیاسی در سیره امام خمینی (ره)، فصلنامه علمی انسان-پژوهی دینی.
- 5- حضور تاریخی زنان در مشروطه، (1384)، مجموعه مقالات همایش ملی فرهنگ ایثار و شهادت، زنجان: دانشگاه زنجان.
- 6- فلاح، محمدجواد. (1397)، تحلیل تفسیری جایگاه و نقش «مصابره» و «مرابطه» در پیوند با امام عصر (عج)، فصلنامه علمی پژوهشی انتظار موعود.
- 7- مدنی، بتول. (1397). نقش زنان در جنگ‌های عصر حکومت امام علی (ع)، قم: دانشگاه باقرالعلوم (ع).
- 8- نقش زنان در کربلا (1395)، بازیابی شده در ارتباط ایران با محور مقاوم، ویکی فقه.
- 9-

- روزنامه ها:

- 1- الاخبار اللبنانی، اتعاده خطه زامیر لکسر ایران: اسرائیل تفعل ((الحرب الهجینه))، (1404)، حملات سایبری علیه ایران در جنگ ۱۲ روزه. 2025/7/12
- 2- انجمن مدیران صنایع (1404). تحلیل پیامدهای اقتصادی جنگ 12 روزه بر بخش صنعت، انرژی و حمل و نقل.
- 3- تابناک، (1404)، گزارش‌های مربوط به جنگ ۱۲ روزه.
- 4- الجزیره، (بی تا)، هدف اسرائیل از تجاوز به خاک ایران، شبکه الجزیره.
- 5- راهکارهای نجات‌بخش زنان در آخرالزمان، (بی تا)، مجله نجات‌بخش زنان.
- 6- رحیم زاده حناچی، احسان. (22 تیرماه 1404). گزارش بازدید سفیران از ساختمان شیشه‌ای: ایرنا.
- 7- شریف، زهرا. (1404)، تحلیل خانواده محور جنگ 12 روزه: ایمان به عنوان ابزار جنگی و مقاومت زینبی، خبرگزاری حوزه.
- 8- شهرآرانیوز، (1404)، گزارش از نقش زنان در جنگ ۱۲ روزه.
- 9- علیرضا (بی نام). (1404)، بررسی زمینه تنش بین ایران و اسرائیل، سایت هورادی.
- 10- قادری، جعفر. (1404)، گفت و گو با خبرگزاری اطلاعات آنلاین: تبعات جنگ 12 روزه و ضرورت همکاری همه ارکان نظام برای عبور از بحران اقتصادی. خبرگزاری اطلاعات آنلاین.
- 11- قیش، م. (1404)، ابعاد رسانه‌ای جنگ ۱۲ روزه. سواد رسانه.

- 12- کمیسیون اصل ۹۰ مجلس شورای اسلامی، (۱۴۰۴)، *اقدامات ایران در برابر حمله اسرائیل*، خبرگزاری تسنیم.
- 13- گفتگو با دکتر سمیه حاجی اسماعیلی، تاثیر جنگ و بحران بر خانواده (۸ تیر ۱۴۰۴)، پایگاه مفتاح.
- 14- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۴)، *تحلیل نقاط ضعف و فرصت‌های لجستیکی کشور در شرایط جنگی: بررسی عملکرد زنجیره تأمین در جنگ ۱۲ روزه*، گزارش شماره ۶۵۱۸۷۵۹.
- 15- مشرق، (۱۴۰۴)، *حمله به مقر وزارت جنگ*.
- 16- وزارت اطلاعات جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۴)، *گزارش عملکرد امنیتی وزارت اطلاعات در دوران جنگ ۱۲ روزه: مقابله با جاسوسی، ترور و توطئه‌های برون‌مرزی*.
- 17- یورونیو، (بی تا)، *دلیل واقعی حمله اسرائیل به ایران*، خبرگزاری یورونیوز.